

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 13 • Haziran 2026 • 257-268
Issue: 13 • June 2026 • 257-268

Gelenek ile Gelecek Arasında İslami Psikoloji

Uysal, S. (2021). *Gelenek ile gelecek arasında İslami psikoloji.*

İstanbul: Çamlıca Yayınları (104 s.)

Uysal, S. (2021). *Islamic psychology between tradition and the future.*

İstanbul: Çamlıca Publications (104 p.)

ISBN: 978-605-70366-5-0

Nisanur Yıldırım

Yüksek Lisans Öğrencisi | MA Student

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi | Eskişehir Osmangazi University

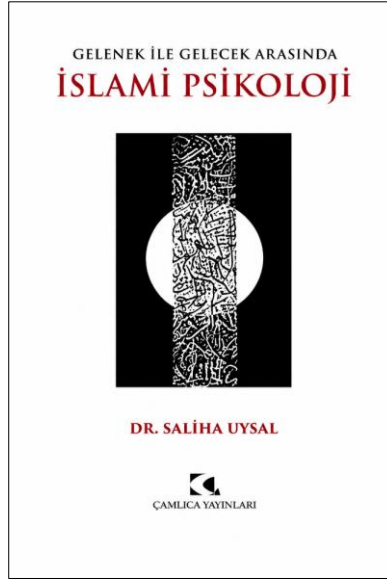
✉ nisayildirim@gmail.com | 0009-0006-4444-2101

Eskişehir | Türkiye

<https://doi.org/10.59379/tdpd.1853913>

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received	01 Ocak 2026 • 01 January 2026
Düzeltilme Tarihi • Revised	18 Nisan 2026 • 18 April 2026
Kabul Tarihi • Accepted	22 Nisan 2026 • 22 April 2026
Yayın Tarihi • Published	30 Haziran 2026 • 30 June 2026
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerektirmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdpd

Ö z e t

Uysal tarafından yazılan bu eser, İslami psikolojinin tarihsel gelişimini, kavramsal çerçevesini, metodolojik temellerini ve geleceğe yönelik açılımlarını bütüncül biçimde incelemektedir. İslam düşünce geleneğinin geçmiş birikimi ile modern psikoloji ekolleri arasında köprü kurmayı amaçlayan çalışma, seküler Batı psikolojisine eleştirel yaklaşarak teorik tartışmaları ve alanın öncü isimleriyle yapılan mülakatları özgün bir kurgu içinde sunmaktadır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • İslami psikoloji • Bilginin İslamileştirilmesi
Epistemoloji • Gelenek

A b s t r a c t

This work that was written by Uysal examines the historical development, conceptual framework, methodological foundations, and future orientations of Islamic psychology from a holistic perspective while aims to build a bridge between the classical heritage of Islamic thought and modern schools of psychology. The study critically engages secular Western psychology and presents theoretical discussions together with interviews conducted with leading figures in the field within an original structure.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Islamic psychology
Islamization of knowledge • Epistemology • Tradition

Doç. Dr. Saliha Uysal, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü olmak üzere üç lisans eğitimi almıştır. 2007 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Anabilim Dalı'nda "Transpersonel Psikoloji ve Din" başlıklı yüksek lisans tezini tamamlamıştır. 2024 yılında Üsküdar Üniversitesi'nde Aile Danışmanlığı eğitimini bitirmiştir. Doktora tezini, "Din Psikolojisi Bağlamında Ölüm Yakınlığı Deneyimleri" başlığıyla İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. İlk kitabı "Ölüme Uyanış" Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından yayımlanmıştır. İkinci kitabı ise İslami Psikoloji alanında "Gelenek ile Gelecek Arasında İslami Psikoloji" başlığıyla Dr. Uysal, 2015 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atanmış; 2022 yılından itibaren aynı bölümde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Yazar, kitaba Malik Bedri'nin anısına ithaf ederek başlamıştır. İçindekiler kısmını; iki tane takdim, önsöz, giriş, sonuç ve öneriler olarak beş ana başlıkta ele almıştır. İlk takdim, Dr. Öğr. Üyesi Hooman Keshavarzi'den olup kitabın genel bir bakış açısı sunmasıyla birlikte gelecek için de öneride bulunması yönüne dikkat çekmiştir. Yazarın kitapta tartışılanlara ek olarak kendi fikir ve eleştirilerini dile getirmiştir. İslami psikolojinin tanımlanamaması konusundaki endişelere hak vermiş fakat bunun telaşe sebebi olmaması gerektiğini, bu ilmin henüz son on yıldır ayaklandığını dile getirmiştir (s. 9). Bu süreçte çok fazla spesifikklik dayatmamak önemlidir. Ana akım psikoloji içinde fazlaca çeşitlilik barındırdığı gibi İslami entelektüel mirasta da var olan çeşitliliğin farkında olmak önemlidir (s. 10). Kendisi dahil bir grup alimin İslami olan psikoloji tanımını yaparken; bir şeyin İslami nitelendirilebilmesi için onun temel İslami ilimlerden muttali olduğundan emin olunması gerektiğini; bu bağlamda yardımcı bilim olan psikolojinin temel İslami ilimlerden yararlanma kapasitesiyle tanımlanabileceğini ifade etmiştir. Alana katkıda bulunmak isteyen Müslüman psikologların hem İslami ilimlerde hem de psikoloji alanında temel yetkinlikler kazanmaları ve İslami entelektüel miras konusunda güçlü bir temel altyapıya sahip olmaları gerektiğini öne sürmüştür (s. 13). İkinci takdim Doç. Dr. Gülüşan Göcen tarafından kaleme alınmıştır. Göcen kitabı, insanın anlam arayışında din psikolojisinin yetmediği yerde İslami psikolojiye duyulan ihtiyaçta yol gösterici niteliğinde değerlendirmiştir (s. 15).

Kitabın “Önsöz” bölümünde de yazar bilime bakış açısını dile getirmiştir. Tespit ettiği eksikliğe “Müslüman birey ve toplumlar özelinde atının daha aydınlık bir biçimde tesis edilmesi ancak Kur’anî referanslara dayanarak, ilk Müslüman âlimlerin yani tarihte en büyük ilim insanlarının haleflerine bıraktığı miras üzerine, günümüz problemlerine cevap olabilecek nitelikte ilmi yaklaşımların geliştirilmesiyle mümkündür” şeklinde çözüm sunmaktadır (s. 17).

Kitabın “Giriş” bölümünde modern psikolojinin ruh/zihin ve beden problemlerine ilk başta metafizik bakış açısıyla başladığı; zamanla Batı ilminin evrensellik argümanından etkilenerek öznel-nesnel zıtlığına düştüğü, yerel olanın ötelendiğini; fakat insanın doğasında kültüründen bağımsız bir şeyden söz edilemeyeceğini ifade eder. Evrenselleşemediğini söylemenin yanlış olmayacağını da dile getirir. Yazara göre günümüz Müslümanlarının ruh sağlığı hizmetlerine erişememesinin en temel sebeplerinden biri, Hristiyan-Yahudi modelleri üzerine temellendirilmiş bir seküler psikolojinin dayatılmasıdır. Günümüz psikologları, İslam dini geleneğinin hayatın tüm alanlarına ve toplumun hemen her tabakasına bütüncül bir birlik kazandırma potansiyelinin farkındadır. Bu nedenle son dönemde hem psikolojik uygulamaları yeniden gündeme getirmeye hem de İslam’ın altın çağında bilime yapılan katkıları yeniden keşfetmeye yönelmişlerdir. Ayrıca bu tarihsel ve kuramsal birikimin modern, bütüncül İslami psikoloji anlayışı içinde nasıl uygulanabileceğini araştırmaktadırlar. Çalışmanın amacı, İslami psikolojinin ortaya çıkma sebepleri; buna zemin hazırlayan şartlar, İslami psikolojinin nasıl tanımlandığı, konusunun ve modellerinin neler olduğu; İslami psikolojinin modern Batı psikolojisi ile örtüşen ya da örtüşmeyen yönlerinin neler olduğu gibi sorulara cevap aramaktır (ss. 19-24).

Kitabın “İslami Psikolojinin Ortaya Çıkışı” adlı ilk bölümünde; yazar psikoloji kelimesinin kökenine değinerek Batı’da ve İslam dünyasında ortaya çıkışını aktarmıştır. İslam dünyasında; 8. ve 15. yüzyıllar arasında Beytül-Hikme İslami sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve İslami psikolojinin başlamasına zemin hazırlamıştır. En son gelişen disiplinlerden olsa da tarih boyunca felsefe çatısı altında psikoloji ilmi işlenmiştir. 16. yüzyıla kadar bilgi anlayışı neredeyse bütün toplumlarda ilahi kaynaklara dayandırılmakta; İslam dünyasında da şüphesiz Kur’an ve hadislere dayanmaktadır. Kur’an-ı Kerim, Müslümanları onu anlamaya, incelemeye, düşünmeye ve iç gözlem yapmaya teşvik eder. Dolayısıyla psikolojik vakalara kayıtsız kalmak olanaksızlaşmaktadır.

İslami psikolojinin ortaya çıkışındaki en temel etkenlerden birisi de Kur'an-ı Kerim'de geçen "iyiliği emretmek ve kötülükten sakınmak" ifadesidir. Bunu başarmak için tasarlanmış İslam hukukunun beş büyük hedefinden biri de kişinin zihinsel kapasitesini veya zekâsını korumak ve bu kapasiteyi en iyi hale getirmektir. "Vücutta öyle bir et parçası vardır ki, o sağlam kalırsa bütün vücut sağlam kalır, o bozulursa bütün vücut bozulur." hadisi gereğince İslam âlimleri ruhu anlamaya, ruhun insan davranışını etkileme biçimine, nasıl ve neden hastalandığına ve hastalığa çare bulmaya özen göstermiştir.

İslami psikolojinin çıkışında etkili olan faktörleri genel olarak: (i) Müslüman araştırmacıların Batıyı yalnızca rasyonel ve psikolojik açıdan değil, İslami açıdan da eleştirmiş olmaları İslami psikolojinin yolunu açan ilk etmenddir. Diğerleri: (ii) Batı psikolojisinin yetersiz kalması. (iii) Trans-kültürel psikolojinin ortaya çıkması ve bazı genel kanıların bazı toplumlarda olmaması, örneğin Freud'un Oedipus kompleksinin herkeste gelişmemesi ya da Afrika'da bazı kabilelerde depresyon görülmesi, onun yerine mani ya da aşırı mutluluk görülmesi. (iiii) Yeni neslin nitelik kazanması, şeklinde sıralanmaktadır. Özetle Batı'nın eski gücünü kaybetmeye başlaması, Doğu bilgeliğine ihtiyaç hissetmesi ve Müslüman toplumlara karşı yetersiz kalması; Müslümanların dini motivasyonları, bilgi arayışları için sahip oldukları ilham; bu motivasyon ve ilhamdan kaynaklanan sosyo-politik faktörler İslami psikolojinin çıkışına sebep olmuştur (ss. 25-31).

Kitabın "*İslami Psikolojinin Tanımı, Konusu ve Metodu*" adlı ikinci bölümünde yazar, İslam ve psikoloji kelimelerini genel anlamlarıyla açıklamış; İslami psikoloji ve İslam psikolojisi kavramlarının kullanımına değinmiştir. İslam psikolojisi kavramı "hem dini kaynaklara hem İslam düşünürlerinin ve mutasavvıfların ortaya koyduğu nefis teorileri ve insanın ruh haline dair açıklamaları" kapsamaktadır. İslam psikolojisinde psikoloji dışarıdan bir araç gibidir, daha ideolojik ve geleneksel bir yaklaşım söz konusudur. İslam medeniyetinin ortaya koyduğu "insan psikolojisi" ne veya psikolojik konulara ilişkin bilgi birikimini "İslam psikolojisi" olarak kavramsallaştırmayı; Bedri, Taha, Keshaverzi, Haqua gibi isimlerin uygulama odaklı yaklaşım biçimlerini "İslami Psikoloji" olarak kavramsallaştırmayı daha uygun görmüştür.

İslami psikoloji, psikolojinin İslami perspektif ve etimolojiden ele alınmasıyla ortaya konan psikolojidir. İslami psikolojinin "psikoloji, teoloji, Arap edebiyatı, felsefe, tarih ve akıl sağlığı" gibi birbirinden farklı alanları ilgilendirmesi hâiz olması sebebiyle literatürde çok farklı tanımları vardır. Yapılan çalışmalarda İslami psikoloji tanımlanırken açık bir

tanımdan ziyade disiplinin unsurları üzerinde durulduğu tespit edilmiştir. Tanımsal noksanlıklarına rağmen alanın geliştiği de unutulmamalıdır. Sistemli bir şekilde gerçekleşmede ilerleme kaydetmektedir. Bu bağlamda kesin bir tanım önerilmesi gerekir, bunun için de öncelikle kavramsal çerçevenin oluşturulması elzemdir (ss. 33-40).

İlgilendiği temel konular: ruh, kalp, nefis, akıl ve iradedir. Bunların yanı sıra fitrat, Allah'a bağlılık, rıza, beden ve zikir, tevhit, tövbe gibi konularla da ilgilenir. Geçmiş literatüre bakıldığında İslam geleneğindeki İlim'n nefis bağlamında davranışın biyolojisi, insan gelişimi gibi konuların da ele alındığı görülmüştür. Batı kuramları ile İslami yaklaşımların mukayesesi, Müslüman danışanlar için terapi uygulamaları gibi konulara yoğunlaşmıştır (ss. 40-41).

İlk çalışmalar genel olarak incelendiğinde; iç gözlem, deney, gözlem ve klinik metot gibi yöntemler kullandıklarını hatta modern psikolojide kullanılan birçok metodun da temelini teşkil eden çalışmalar yaptıklarını söylemek mümkündür. Çalışmanın sınırlılığı bağlamında incelenen modellere bakıldığında, İslami psikolojinin amacının ve yönteminin parçalama değil, birleştirme olduğu; insanı olduğu gibi kabul etmek ve insanı özüne geri döndürmek maksadını taşıdığı görülmektedir (ss. 42-45).

Kitabın “İslamileştirme, İslami Psikoloji ve Modern Batı Psikolojisi” adlı üçüncü bölümünde, bilginin İslamleştirilmesi çabaları çerçevesinde İslami psikolojinin tarihsel gelişimi, temel kavramları ve modern Batı psikolojisiyle olan ilişkisi kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bölüm, “İlim” kavramının mahiyetini ve bilginin İslamleştirilmesi hareketinin teorik zeminini açıklayarak başlamaktadır. Bu süreç, bilginin Batılı vasfından kurtarılarak tevhit ilkesi çerçevesinde yeniden düzenlenmesi çabası olarak tanımlanmaktadır. Bu hareketin temel amacı, İslam medeniyetini çağdaş dünyada yeniden diriltmektir.

İslam düşünce tarihinde psikoloji, erken dönemlerde Kindi, Farabi ve İbn Sina gibi âlimlerin çalışmalarında felsefe çatısı altında yer almıştır. Ancak 14. ve 19. yüzyıllar arasındaki duraklama ve Batı'daki bilimsel gelişmelerin sekülerleşmesi, Müslüman dünyasında bir kriz yaratmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde, İsmail Râci el-Fârûkî ve Nakîb el-Attas gibi isimlerin öncülüğünde psikolojinin İslamleştirilmesi çalışmaları sistemli bir disiplin haline gelmeye başlamıştır.

Bölümün en önemli odak noktalarından biri, modern İslami psikolojinin öncüsü sayılan Malik Badri'nin eleştirileridir. Badri, Batı psikolojisini körü körüne taklit etmeyi “kertenkele deliğine girmek” olarak niteler ve Müslüman psikologların üç aşamadan geçtiğini belirtir: Karasevda

Evresi, Batı psikolojisine duyulan aşırı ilgi. Uzlaşma Evresi, İslam ile Batı teorilerini birleştirme çabası. Özgürleşme (Sezme) Evresi, Batı'nın seküler etkilerinden arınarak İslami bir perspektif inşa edilmesi (Detoksifikasyon). Bu bölümde İslami psikolojiye katkı sunan Bedii Ziya Egemen, Osman Pazarlı ve Neda Armaner gibi isimlere de değinilmektedir.

Psikolojinin İslamleştirilmesi için sunulan temel öneriler şunlardır: (i) Modern psikolojinin temel ilkelerinin ve kavramlarının iyi bilinmesi. (ii) Kur'an ve Sünnet ilkelerinin, ayrıca tarihsel süreçteki kelam ve tasavvuf birikiminin psikolojik açıdan analiz edilmesi. (iii) Batı psikolojisine karşı eleştirel bir tutum geliştirilerek, İslam'ın insan tasavvuruna uygun özgün teorilerin üretilmesi. Psikolojiyi sadece bir teknikler bütünü olarak değil, bir dünya görüşünün yansıması olarak ele almakta ve Müslüman araştırmacıları kendi medeniyet köklerinden beslenen bağımsız bir bilim dalı inşa etmeye davet etmektedir.

Kıtabın “*İslami Psikoloji ve Modern Batı Psikolojisi*” adlı dördüncü bölümünde yazar, psikoloji biliminin seküler kökenlerini, İslam dünyasındaki tarihsel gelişimini ve modern dönemdeki yeniden inşa çabalarını kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Psikoloji, 19. yüzyılda sömürgecilik ve sekülerizmin hâkim olduğu bir dünyada bağımsız bir disiplin olarak doğmuştur. Bu seküler yapı, vahyi ve metafiziği dışlayarak bilimi sadece deneye ve gözleme indirgemıştır; Müslüman dünyası ise sömürgecilik ve dil engelleri (Arapça yerine Batı dillerinin akademik dil olması) nedeniyle bu süreçte kendi özgün psikoloji anlayışını akademik düzeye taşımakta zorlanmıştır.

Müslüman psikologların Batı psikolojisi karşısındaki tutumları eleştirilmektedir. Başlangıçta Müslüman uzmanlar, Batı teorilerini İslam ile uyumlu göstermek için “yapay benzerlikler” kurmaya çalışmışlardır. Örneğin, Freud'un id, ego ve süper ego kavramlarının Kur'an'daki nefis mertebeleriyle aynı olduğunu savunmuşlardır; ancak Malik Badri gibi öncüler bunun bir “safсата” olduğunu ve Müslüman psikologların Batı'yı körü körüne taklit ederek bir “kertenkele deliğine” girdiklerini ifade etmişlerdir. Yazar, Batı psikolojisinin insanı sadece biyolojik ve davranışsal bir varlık olarak görmesini eleştirir. Batı merkezli modellerde ruh ve maneviyat ihmal edilmiş, insan doğası “fıtrat” ve “kulluk” bilincinden koparılmıştır. Oysa İslami psikolojiye göre psikoloji, sadece ölçülebilirle sınırlı değildir; insanın yaratılış gayesi olan Allah'a kul olma motivasyonu psikolojinin merkezinde yer almalıdır.

Yazar İslami psikolojinin yeni bir icat değil, bir “yeniden keşif” süreci olduğunu vurgular. 9. yüzyılda yaşamış olan Ebu Zeyd el-Belhi gibi âlimlerin günümüz modern psikolojisinin yeni keşfettiği “bilişsel davranışçı

terapi” yöntemlerini asırlar önce kullandıklarına dikkat çekilir. Günümüzde ise Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü (IIIT) gibi kurumlar ve Malik Badri gibi isimler, Batı'nın seküler paradigmasını sadece “İslami bir boya” ile boyamak yerine, temeli Kur'an ve sünnete dayanan bütüncül bir model inşa etmeye çalışmaktadır. Batı psikolojisi ile İslami psikoloji arasındaki temel farklardan söz edilmektedir. Modern psikoloji, zihin ve bedeni ayrı varlıklar olarak gören (Kartezyen düalizm) ve fiziksel/duygusal refaha odaklanan bir yapıdadır. İslami psikoloji ise tedaviyi manevi bir paradigma olarak görmekte; zihin, beden ve ruhu bütüncül olarak ele almakta ve merkezine “kalbi” yerleştirmektedir.

Kitabın “*İslami Psikolojinin Geleceği*” adlı beşinci bölümünde, “*Gelenek ile Gelecek Arasında İslami Psikoloji*” başlığı altında, disiplinin tarihsel birikimi ile modern bilimsel gereklilikler arasında nasıl bir köprü kurulması gerektiği ve bu alanın gelecekteki yol haritası ele alınmaktadır.

İslami psikolojinin modern dönemde yeniden doğuşu üç ana yaklaşımdan üzerinden tanımlanmaktadır: İslami filtre yaklaşımı, İslami psikoloji yaklaşımı ve karşılaştırma yaklaşımı. 1940'lı ve 50'li yıllarda Müslüman ülkelerde bile Freud'u eleştirmenin mümkün olmadığı bir dönemden, günümüzde Batı psikolojisindeki manevi boşluğu (özellikle Budizm gibi doğu felsefelerinin etkisiyle açılan yolu) değerlendiren ve kendi özgün modelini inşa eden bir disipline geçiş süreci vurgulanmaktadır.

Araştırmacılar, İslami psikolojinin gelecekte büyümesini sağlamak için son on yılda yapılan çalışmaları beş ana tema altında sınıflandırmaktadır: (i) Batı teorilerinin İslami pratiklerle birleştirilmesi. (ii) Disiplinin tarihinin ve modern dönemde yeniden ortaya çıkışının araştırılması. (iii) Özgün teorik modellerin geliştirilmesi. (iv) Pratik müdahalelerin ve tekniklerin üretilmesi. (v) Müslümanlara yönelik özel değerlendirme araçlarının ve ölçeklerin geliştirilmesi. Literatürdeki eserlerin çoğu ilk iki kategoride yoğunlaşmışken, asıl ihtiyaç duyulan teorik modelleme ve pratik uygulama alanları hâlen geliştirilmeye muhtaçtır.

Modern İslami psikolojinin öncüsü Malik Badri'nin “kertenkele deliği” metaforuna atıf yapılarak, Müslüman psikologların Batı paradigmalarına sıkışıp kalmaması gerektiği hatırlatılır. Yazara göre çözüm, Batı psikolojisini sadece “İslami bir boya” ile boyamak değil; İmam Birgivi, Molla Fenari, Sadreddin Konevi ve Eşref Ali Thanwi gibi alimlerin entelektüel mirasını yeniden keşfederek gelenekle bağ kurmaktır.

İslami psikolojinin sadece teoride kalmadığı, üniversite müfredatlarına girmeye başladığı belirtilir. Bu kapsamda önerilen dersler ve uygulama alanları şunlardır: (i) İnsan psikolojisinin İslami paradigması: Nefs

dinamikleri ve “Ben” (Self) kavramının İslami perspektifle tanımlanması. (ii) Manevi Müdahaleler: Bilişsel Davranışçı terapilerin (BDT) İslami kavramlarla (sabır, tevekkül, şükür) yeniden harmanlanması ve namaz, zikir gibi dini uygulamaların ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin klinik düzeye taşınması. (iii) Danışman Rolü: Terapistin bir “mürşid” veya yol-
daş olarak konumlandırılması, empati ve aktif dinlemenin İslami bir çerçevede sunulması.

İslami psikolojinin küresel bir meslek birliği haline gelme süreci hız kazanmıştır. Özellikle 2018 yılında Türkiye’de gerçekleştirilen Uluslararası İslami Psikoloji Derneği (IAIP) konferansı, bu disiplinin bir üst kimlik kazanmasında ve metodoloji birliğinin sağlanmasında dönüm noktası olarak görülmektedir. Ayrıca, Kızılay gibi kurumların bu perspektifteki teknikleri uygulama süreçlerine dâhil etmesi, alanın pratik karşılığını göstermesi açısından kritiktir.

Kitabın “*Sonuç ve Öneriler*” başlıklı altıncı bölümünde, disiplinin mevcut durumu eleştirel bir süzgeçten geçirilirken, geleceğe dair somut bir yol haritası çizilmektedir. İlgili bölümler, tanıtım makalesi kapsamında başlıca temalar çerçevesinde özetlenebilir: Kaynaklar, modern Batı psikolojisinin Hristiyan dünya görüşü ve Batılı normlar üzerine inşa edildiğini, bu nedenle Müslüman toplumların gelenek ve kültürüne aykırı düşüğünü vurgular. Seküler psikolojinin vahiyle gelen bilgiyi dışlaması, Müslüman danışan ve terapistlerin ihtiyaçlarına cevap veremeyen bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu durum, Batı teorilerinin körü körüne taklit edilmesinin sorgulanmasına ve “Neden kendi metodlarımızı geliştirmeliyiz?” sorusunun sorulmasına yol açmıştır.

Yazara göre, İslami ruh çalışmalarının yapılabilmesi için en güvenilir bilgi kaynağı, insanı yaratan Allah’ın vahyettiği Kur’an-ı Kerim üzerine temellendirilmiş bir paradigmadır. İslami psikoloji yeni bir icat değil, aslında var olan köklü bir geleneğin modern bilimsel standartlarla yeniden geliştirilmesidir. Ancak alanın hâlâ ciddi bir kavramsal tanımlama ve metodoloji sorunu yaşadığı, bilimsel standartlarda kapsayıcı bir tanımın henüz tam olarak oturmadığı belirtilmektedir.

İslam dünyasının bilimsel altın çağında üretilen Arapça, Farsça ve Türkçe gibi dillerdeki devasa literatürün hâlâ kütüphanelerde keşfedilmeyi beklediğine dikkat çekilmektedir. Bu zengin mirasın gün yüzüne çıkarılması, çevrilmesi ve modern psikoloji ile bir diyaloga sokulması, disiplinin en önemli önceliklerinden biri olarak sunulmaktadır.

İslami psikolojinin gelecekteki gelişim alanları için şu öneriler sunulmaktadır: (i) Özgün Paradigma: Batı psikolojisinden ayrışan, İslam'ın insan tasavvuruna uygun bir "Ben" (Self) tanımı yapılmalıdır. (ii) Terapi ve Teknikler: Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) gibi modern yöntemlerin İslami perspektifle entegrasyonu sağlanmalı; dua, sabır ve manevi değerler gibi unsurlara yer verilmelidir. (iii) Disiplinler arası İş Birliği: Klinik psikoloji eğitimi ile İslami ilimlerde uzmanlığın birleştirilmesi, alanın sağlam bir zemine oturması için şarttır.

İslami psikolojinin amacı, sadece yerel bir yaklaşım sunmak değil, "evrenselden yerele, yerelden evrensele" uzanan çift yönlü bir strateji izlemektir. Bu disiplin, modern dünya ile İslam mirası arasında bir köprü vazifesi görerek hem sağlıklı bireylerin yetişmesine hem de bilimin insanlık yararına yeniden yorumlanmasına hizmet etmeyi hedeflemektedir.

Kitabın en sonunda rahmetli Malik Bedri ve Zubair Bashir Taha ile söyleşilere yer verilmiştir.

Eser, takdimlerde de belirtildiği üzere, literatürdeki yerini henüz tam olarak almamış olan İslami psikoloji alanında kapsamlı bir yol gösterici konumundadır. Eserde İslami psikolojinin tanımı, gerekliliği ve tarihsel gelişimi titizlikle ele alınarak disiplinin teorik zemini analiz edilmektedir. Yazar, literatürdeki temel sorunlardan biri olan "İslami psikoloji" ile "İslam psikolojisi" kavramları, arasındaki farkları ve hangisinin kullanımının daha uygun olduğunu tartışmaya açmaktadır. Bu tanımların akademik literatürde neden yeterince yer edinemediği sorgulanırken, gelecekteki çalışmalara yön verecek somut çözüm önerileri sunulmaktadır. Konunun ehemmiyetine dikkat çekmek amacıyla eser, Batı'nın seküler ve indirgemeci paradigmasına karşı eleştirel bir duruş sergileyen güçlü bir entelektüel alt metne sahiptir. Bir ders kitabı mahiyetinde olmaktan ziyade, akademisyenlerin ve araştırmacıların akademik bilgi ihtiyacını karşılamaya yönelik teorik bir derinlik sunmaktadır. Okuyucunun önünü açmak için mevcut literatürü sistematik bir şekilde sunan eser, yazarın bu alandaki akademik endişesini ve hedeflerini açıkça yansıtmaktadır. Yazım üslubu, eserin kaleme alınış gayesi olan bağımsız ve özgün bir İslami paradigma inşa etme amacıyla tam bir tutarlılık sergilemektedir.

Sonuç olarak esere genel olarak bakıldığında;

(a)-*Güçlü yönleri:* (i) Eser, İslami psikolojinin tarihsel arka planını, kavramsal çerçevesini, metodolojik temellerini ve geleceğe yönelik perspektifini bütüncül bir yaklaşımla ele alarak alandaki önemli bir kuramsal boşluğu doldurmaktadır. Bu yönüyle çalışma, disiplinin yalnızca geçmişini değil, aynı zamanda entelektüel istikametini de görünür kılmaktadır.

Ayrıca okuyucuya sistematik bir kavrayış sunması bakımından referans niteliği taşımaktadır. (ii) Modern Batı psikolojisinin seküler ve indirgemeci yapısına yönelik eleştirel tutum, Malik Badri başta olmak üzere alanın öncü isimlerinin görüşleriyle desteklenerek teorik derinliği güçlendirmektedir. Bu eleştirel yaklaşım, Batı merkezli psikoloji anlayışının sınırlarını göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda İslami psikolojinin bağımsız bir epistemolojik zemin arayışını meşrulaştırmaktadır. (iii) Kitap, yalnızca teorik tartışmalarla sınırlı kalmayıp söyleşiler, tarihsel örnekler ve disiplinlerarası analizlerle zenginleştirilmiş özgün bir yapı sunmaktadır. Bu çok katmanlı yapı, eserin okunabilirliğini ve akademik çekiciliğini artırmaktadır. Ayrıca farklı akademik ilgi alanlarına sahip okuyuculara hitap edebilme kapasitesi kazandırmaktadır. (iv) İslami psikolojinin “yeni bir icat değil, yeniden keşif” olduğu vurgusu, disiplinin epistemolojik meşruiyetini güçlendiren güçlü bir entelektüel çerçeve ortaya koymaktadır. Bu vurgu, İslam düşünce geleneğinin psikolojiyle ilişkisini tarihsel süreklilik içinde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Böylece alanın savunmacı değil, kurucu bir perspektifle ele alındığı görülmektedir.

(b)-*Zayıf yönleri:* (i) Eserde İslami psikolojiye ilişkin kavramsal ve metodolojik çeşitlilik ayrıntılı biçimde ele alınmakla birlikte, disiplin için üzerinde uzlaşılan kapsayıcı bir tanımın henüz netleştirilememiş olması kavramsal belirsizlik yaratmaktadır. Bu durum, özellikle alana yeni ilgi duyan okuyucular açısından yönlendirici bir çerçevenin eksikliği hissini doğurabilmektedir. Ayrıca terminolojik dağınıklık riskini de beraberinde getirmektedir. (ii) Teorik tartışmaların yoğunluğu, özellikle uygulama boyutuna odaklanan okuyucular açısından metnin yer yer takip edilmesini zorlaştırabilmektedir. Kavramsal yoğunluk, eserin pedagojik erişilebilirliğini sınırlayan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bu durum, pratik beklentilerle metne yaklaşan okuyucular için metni zorlayıcı hâle getirebilmektedir. (iii) “İslami psikoloji” ile “İslam psikolojisi” ayrımı titizlikle tartışılrsa da, bu ayrımın pratik ve klinik karşılıklarının sınırlı ölçüde ele alındığı görülmektedir. Kavramsal ayrımın uygulama düzeyine nasıl yansıtacağı net biçimde ortaya konmamaktadır. Bu da teorik tartışmanın sahaya aktarılabilirliği konusunda soru işaretleri doğurmaktadır. (iv) Alanın kurumsallaşmasına dair örneklerle yer verilmekle birlikte, farklı coğrafyalardaki uygulamaların karşılaştırmalı analizine yeterince yer verilmemiştir. Özellikle İslam dünyasının farklı bölgelerinde yürütülen çalışmaların mukayesesi, disiplinin evrensel boyutunu daha görünür kılabılır. Bu eksiklik, küresel ölçekte genelleme yapmayı sınırlandırmaktadır.

(c)-*Geliştirilebilir yönleri* (i) Disiplinin kavramsal çerçevesinin daha açık ve sistematik biçimde tanımlanması, İslami psikolojinin akademik

alanda daha güçlü bir konum kazanmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle temel kavramların sınırlarının netleştirilmesi, literatürde ortak bir dil oluşmasını kolaylaştıracaktır. Bu durum, ileride yapılacak ampirik ve teorik çalışmalar için sağlam bir zemin oluşturabilir. (ii) Teorik tartışmaların, somut klinik örnekler ve uygulama temelli çalışmalarla desteklenmesi, eserin pratik kullanım değerini artırabilir. Klinik vaka örnekleri, teorik çerçevenin uygulanabilirliğini görünür kılacaktır. Böylece metin, yalnızca düşünsel değil, işlevsel bir kaynak hâline gelebilir. (iii) Klasik İslam ilim geleneğinde yer alan psikolojiyle ilişkili metinlerin modern psikoloji diliyle daha ayrıntılı biçimde ilişkilendirilmesi, özgün teorik modellemelerin geliştirilmesine zemin hazırlayabilir. Bu tür çalışmalar, gelenek ile modern bilim arasında daha somut köprüler kurulmasını sağlayacaktır. Ayrıca disiplinin özgünlüğünü pekiştiren yerli teorik açılımlar üretilebilir. (iv) Disiplinler arası iş birliğini güçlendirecek, klinik psikoloji ile İslami ilimler arasında ortak metodolojik çerçeveler sunan çalışmaların artırılması, alanın sürdürülebilir gelişimi açısından önemli bir ihtiyaç olarak görünmektedir. Bu tür iş birlikleri, akademik üretimin yanı sıra uygulama alanlarının da genişlemesine katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda İslami psikolojinin bilimsel meşruiyetini güçlendiren bir etki yaratacaktır.